

TÓTH ISTVÁN

Szent László király emléke költészetünkben

Ha időben és térben mérnénk fel egy-egy történelmi személyiség, egy-egy esemény kisugárzó erejét, alighanem László király (1040?-1095) nyerné el a pálmát egész történelmünkben és szellemi életünkben. A róla szóló geszták, krónikák és liturgikus szövegek (zsolozsmák, himnuszok, szekvenciák, miseszövegek és legendák) valahonnan ősköltészetünk bűvópatakjaiból erednek, és nyomon követhetők (szinte megszakítás nélkül) egész Arany Jánosig, Juhász Gyuláig, úgyszólván napjainkig. László király egyéniségében van valami szokatlan vonás, sőt látszólagos ellentét is: szentjeink közül ő az egyetlen igazi katona, aki majdnem egész életét hadakozás közben éli le, és egészen rendkívüli testi erővel is rendelkezik, nemcsak lelki adottságokkal; sőt az investitúra küzdelmeiben (ha nem is fordult határozottan a Szentszék ellen) mindig a saját útját járta, amint országa érdeke megkívánta. Így személye feltehetőleg már életében forrása lehetett egyfajta (többnyire a pogány korból eredő, szájhagyományra épülő) hősi költészetnek, mondaszövésnek. Ezt határozottan alátámasztják azok a prózában rögzített legendák, amelyek a „kunok” feletti győzelmeiről szóltak, és ma már többnyire képzőművészeti ábrázolásokban maradtak fenn. László király arcképe a legellentétebb adottságok egymásnak feszülő egységét alkotja: az egészen kimagasló testi erőt és a lelki önmérsékletet, a rendkívül bátor, erős akaratú hadvezért és bölcsen politizáló államférfit foglalja páratlan egységbe. Abban az eszményi portréban, amelyet egészen kiváló költői leleménnyel alkotott meg az 1192-ben keletkezett himnusz feltételezett szerzője, Lászlót olyan bátor katonának ismerjük meg, akire egyaránt jellemző a hős (az „athleta”) szó is, a Szűz Máriára alkalmazott metaforás díszítő jelző („vas caelestis gratiae”) is:

*Kit királyok ura véd fent:
üdv, királyok gyöngye néked —
László, mennyek lakosa!
Követted az ég királyát;
bár védelmünk most is állnád,
országunk hős harcosa!*

*Üdv, magyarok üdvös hőse,
angyalok társörököse,
égi kegyvel telt edény!
Kit öröktől kijelöltek
hírneves, kiváló hősnek
az igazság mezején.*

*Jó magyar nép, örvendezzél,
új királynak új dalt zengjél,
rázzon csengőt a kezed!
Üdvöz légy, te boldog Várad,
visszhangozza sok-sok század
mind növekvő híredet!*

*Himnuszt zengnek, Krisztus, Néked
a föld színén élő népek;
mindent vonz a feszület.
Égbe hágók lajtorjája,
hitvallóknak koronája,
hír, dicsőség a Tied.*

Amen.

Az 1192-es szentté avatáskor keletkezett zsolozsma egésze olvastán olyan férfit ismerünk meg, aki — kiváló testi erejével és nemes, érzékeny lelkületével

— Toldi legheszményibb vonásaiban fog csak egy-egy pillanatra ismét kirajzolódni irodalmi tudatunkban.

Érdekes és tanulságos ebből a szempontból is újraolvasnunk a kanonizálás költői emlékeit (amelyek a bihari püspökség Váradra helyezésének 100-ik évéből valók), mert inkább a középkori igazságszolgáltatás vonatkozásában élt történeti tudatunkban László király sírja, úgy, ahogy a *Várad Regestrum* peres jegyzőkönyveiből vagy Tompa Mihály *Kálmán és Predszlava* című költeményéből megismertük. Talán nem fölösleges megjegyeznünk, hogy a történeti tudat sem fedí mindig pontosan a történeti tényeket. Ma már bizonyított tény, hogy a „kun” betörés besenyő volt, az pusztította el a bihari várban székelő püspökséget is 1091-ben, ami az áttelepítést szükségessé tette. Efféle visszavetések igen gyakoriak a középkori történeti munkákban (mind az ok-okozati összefüggésben felépített gesztákban, mind az időrendben elbeszélő annaleszekben és krónikákban), de még gyakoribbak a szépirodalmi művekben (legendákban, mondákban, himnuszokban és főként a responzóriumok mozaikszerű életrajzi mozzanataiban). Ami az első költői termés anyagát, szerkezetét, verselését illeti, talán az lesz szokatlan az olvasó számára, hogy — az ambroziánus himnuszoktól eltérően — kevesebb ókori filozófiára utaló gondolata és képanyaga van, verselése is kevésbé ókori jellegű, mint az ősbibb formájú, rímtelen jambusokba foglalt ambrusi himnuszoknak volt. Úgy látszik, a korabeli várad püspök: a Párizsban tanult Elvinus és feltehetőleg az egész munkaközössége a korszerűbb francia irányzat híve volt. Jól ismerte bizonyára Adamus a Sancto Victore (1110-1192) költői stílusát, módszerét.

A himnusz és különösen a szentté avatás közelében született *Szent László király hitvallóról* című szekvencia bizonyíthatóan viktorinus eszményű költészet hatása alatt keletkezett. Ez szinte már egyszerű formája alapján is megállapítható: kétszer-kétszer ismétlődő, azonos szótagszámú és egymással rímelő trocheuszi sorrendben (vagyis „sequentia”-ban) épül fel a vers. Eddig úgy állították irodalomtörténészeink, hogy egy másik várad vers: Janus Pannonius búcsúverse (*Abiens valere jubet sanctos reges, Waradini*) kétnyelvű irodalmunk legelső remekműve. A kép módosításra szorul: a Szent Lászlóról szóló himnusz a maga nemében éppen olyan tökéletes alkotás, mint Janus László királytól (is) búcsúzó verse.

*S te, ki rótszínű vértben ülsz lovasként,
Jobb kézzel felemelve harcibárdod;
Fénylőn balzsamot izzadott a sírod,
Míg kőszálakon ékesen nyugodtál:
Szent László, kegyesen segítsd utunkat.
Rajta, társak, a mély utat vedeljük!*

Zsigmond német-római császárnak és magyar királynak már ott állt nem mindennapi latin sírfelirata, valahol a Szent László sírja mellett:

*Róma, a császárod pihen itt, aki Szent Birodalmad
Trónján ült, nem a kard, ámde erénye jogán.
Három pápa helyett választattam meg az egyet,
Rossz szakadástól megmentve a föld kerekét.*

A konstanzi zsinatra céloz nyilván, ahol (1414 és 18 között) XXIII. János, XII. Gergely és XIII. Benedek pápák helyébe V. Márton pápát választották meg, helyreállítva a katolikus egyház egységét. Ekkorára már a váradi vár és környéke lett a magyar katolicizmus legnagyobb búcsújáró helye, ahová királyok temetkeztek (II. István +1131; Luxemburgi Zsigmond +1437), nem is szólva több királynőről, főpapról és főnemesről. Mindenképpen figyelmet érdemel, hogy László király már szentté avatása előtt is igen nagy tiszteletnek örvendett — erre utalnak nemcsak az ábrázolások, de a királyi temetkezések korai kezdete is. Egyik igen szép magyar nyelvű versünk szintén a Szent László-kultusz szülöttje: *Szent László király éneke*, amelynek írójáról csak annyit tudunk, hogy latinul is megírta László királyról szóló dicséretét (*Hymnus de Sancto Ladislao* címen). Feltehetőleg magyarul írta meg először ma már faragatlannak tűnő versét, amelyből hiányzik a sorok pontos szótagszimmetriája, és a sorvégi rím is. Viszont éppen az ütemszimmetria és a betűrím bizonyítja a 15. századi versünk eredetiségét és formai erőnyeit:

*Tagodban / ékes // termetedben / díszes.
Válladtól / fogva // mendeneknél / magasb.
Csak / szépséges // császárságra / méltó,
Hogy / szent korona // téged / méltán illet!*

Paulus Crosnensis Ruthenus, akit Pawel Z. Krosna néven ismernek a lengyelek, Thurzó Szaniszló prépost barátságát és Thurzó Zsigmond püspök támogatását élvezte Váradon, de Magyi Sebestyént (a későbbi humanista költőt) is tanította — így került Váradra, ahol igen szép verset írt a váradi télről és panegiriszt Szent László király emlékére. Mindkét verse Janus Pannonius életművének ismeretéről is tanúskodik. Elragadtatva szól ő is László király lovasszobráról, és úgy mutatja be a jótékony lovagkirályt, mint aki megszabadítja Várad jobbágyait egy pusztító vérmedvétől. Sokoldalú László-portréjába a templomépítő, a városalapító, a hős hadvezér, a bölcs király és a csodatevő szent egy-egy vonását mind belerajzolta. De néprajzi szempontból is tanulságos adatokat szolgáltat a (Perényi Gábornak, Crosnensis mecénásának ajánlott) Szent László-dicsvers, különösen a gyással kapcsolatos népi szokások leírásával. A lengyel költő László király második életével fejezi be füzetre terjedő latin panegirikusát:

*Abban fénylik, amit felemelt: a váradi várban
S egyházában, amely Mária temploma lett!
Ottan a márványkő sír mélyén nyugszik a teste,
Boldog csontjairól fel-felvillan a fény.*

A lovasszobor is, a szentté avatott király sírba és hermába helyezett ereklyéi is mindinkább a középkori egyház jelképeivé váltak. Ugyhogy amikor a reformáció oldaláról támadni kezdik a római katolikus egyház hibáit, Szent László kultuszát és lovasszobrát veszi célba Szkhárosi Horváth András:

*Oly igen féltem az török császárt,
Meg ne jargalná Szent László lovát,
Fogva ne vinné sok kövér papját,
Azkik kerengik szíp koporsoját.*

(*Panasza Krisztusnak. 157-160.*)

Maga a tény, hogy a támadás legfőbb célja lehet Szent László neve: beszédesen bizonyítja, hogy nagyon is él a szent király tisztelete a 16. században.

Az az inkább művészi, mintsem valláséleti, kultikus ábrázolás, amelynek úttörője a reneszánsz nagy költője, Janus Pannonius volt, megalapozza a reformáció kora számára is Szent László történeti ábrázolásának a gondolatát és a szemléleti módját. Joannes Sommerus talán először választja el a földi uralkodót a szent alakjától. László ismét segítőknek bizonyul: a tudományos tárgyyszerűség irányába segíti az unitáriusok erősen disputázó íróját. Példás alakja áthidalja így irodalmunk készülő szakadékait. Sommerus János — Dávid Ferenc veje — hősiessége mellett László király szerénységét és lelki nagyságát külön kiemeli 1567-es *Reges hungarici* című történeti tárgyú verseskönyvében: *Ámde nemes, nagylelkű királyunk béke iránti / Szeretetében sem állott senki mögött.*

Ugyanezt az utat járja az evangélikus Leonhardus Uncius is, aki *Poematum libri septem de rebus ungaricis* című poémájában még tovább megy rajta: a király szent életére utal, amely által egyaránt kiérdemelte népe csodálatát és saját lelki üdvösségét, anélkül azonban, hogy hivatkoznék szentté avatására, a szentek tiszteletére, s így mint író nem került szembe vallási meggyőződésével. A tekei humanista, aki Báthori István segítségével került Pádovába és Rómába, így ír László királyról, a legenda határát súrolva:

*Oly nagy erényű volt, hogy méltóságos alakja
Legjobb hírnek örült minden harcok előtt.
Hogy Jeruzsálem fala alól a pogányt el akarta
Úzni, ahol Krisztus értünk túrta a kint;
De a halála előbb jött, s békés fénybe takarva,
Már csak a lelke repült szent Jeruzsálem alá.*

Érdekes Háportoni Forró Pálnak, Bethlen Gábor történetírójának a verse, — *Prosopopeja arcis Várad de finali sui aedificatione* — amely párhuzamot lát a két nagy várépítő: László király és Bethlen Gábor történeti szerepe között. Mindez természetesen azt bizonyítja, hogy a Nagy Fejedelem élete válságos mozzanataiban is történetünk teljes dimenziójában gondolkozott. Amint a Bethlen-bástya falába vésett vers is mutatja, ekkor már Várad az Erdélyi Fejedelemség és a kálvinista egyház birtokában volt, a helybeli Szent László-kultusz — legalábbis intézményes formában — megszűnt, sőt tilos volt. A Szent márványsírja üresen tátongott, kidobálták belőle a csontvázat, hogy megakadályozzák a protestánsok által „bálványimádás”-nak tartott kultusz továbbélését.

Egyáltalán nem meglepő az, hogy — aki „more Jesuitarum” taníttatta az unokaöccsét még a harmincéves háború alatt is — vállalta László király hősi szerepét kálvinista fejedelemeként is:

*Én, a váradi vár, ki a László sírja miatt volt
Híres, testileg oly csonkán álltam előbb.
Bethlen költségén kijavítva, ma tőle vagyok nagy;
Amibe más kezdett, véghez vitte dicsőn.
Lóhet már maga Mars is a bástyáimra golyókkal;
Semmi se rettent meg, biztosan óv a falam.
Mint Szemirámisz művétől Babilon neve nagy lett,
Bethlen műve nyomán nagy leszek én magam is.*

Még a reformáció előtt kezdett kialakulni a humanizmus keretében (az 1474 február hetedik váradai török betöréssel kapcsolatban is) az a meggyőződés, hogy az Isten bűneinkért büntet bennünket, amint a *Magyi János-kódex* leoninusa bizonyítja: *Szúzi Dorottya után jámbort ölt a pogány / A kor bűne miatt sírnak a váradiaik.*

A reformáció heroikus korában úgy tűnt az új hit híveinek, hogy az óhitűek hitbéli tévelygései hívták ki az ég haragját. A tévelygések legfőbb botránykövét pedig éppen a szentek tiszteletében vélték felfedezni. Kopcsányi Márton ferencesrendi szerzetes viszont éppen Szent László tiszteletétől, a szentek kultuszától való elfordulásban határozza meg a sorscsapások legfőbb okát:

*Luthert, Kálvinust dicsírik
Szent István hitit nevetik.
Szent Lászlónak, Szent Imrének,
Nincs bűcsüje a szenteknek...*

(Boldog Szűzmáriához, Magyarorszáért)

Nemcsak Kopcsányi Pap Márton (ferencesből lett) vikárius látja éppen ebben a bajok okát, de — ha másfelől is kiindulva — erre a következtetésre jut még az a kálvinista eposzíró is, aki Várad török kézre jutását tárgyalja. A Rákóczi-eposz névtelen szerzője is egybeköti II. Rákóczi György törökellenes küzdelmét László király nagyszerű példájával. Az isteni kegyelmet megszemélyesítő Malaszt allegóriája egyrészt elismeri Rákóczi „buzurmány” pogányok elleni harcát, másrészt éppen a harc elégtelenségére figyelmeztet:

*Inkább nem futok el keresztény magyartól,
Csak ne távozzanak régi példájoktól,
Tüteket segítek Hunyodi Mátyásról,
Gondolkozáván László, István királyokról...*

(71-74. s.)

Az 1676-os Kájoni-cantionale *Szent László királyról* című éneke minden bizonnyal jóval a török, sőt nem lehetetlen, hogy a reformáció előtt keletkezett. Erre nem a vers nyelvéből, de tartalmából következtettem. A nyelvtörténeti jegyek éneklés által vagy egy-egy átíráskor „korszerűsödhetnek”, de az lehetetlen, hogy Kájoni ne tudna a váradai változásokról, amikor középkori állapotában rögzíti a Szent László-kultuszt:

*A Körös mellett egy várost építe,
Melyet Váradnak Szent László nevezte:
S szép kalastromot Mária nevére,
Mellé építtete.*

*Ott püspökségét és káptalant szerze,
A tiszta élet virágzott őbenne:
Temetését is ő oda rendelte,
S ott fekszik szent teste.*

Kizárt dolog, hogy az Erdélyben oly járatos Kájoni ne tudna a váradai állapotokról (s ez a kérdés még akkor is válasz nélküli, ha csupán másolónak tekintem őt). Erkölcsi szigorának mindenképpen le kellett volna vonnia valamilyen szentenciát a sorscsapással kapcsolatban. Hiszen névtelen szerző munkájáról van szó. A keresztények Istene nemcsak büntet, de jutalmaz is, de csak szenvedések és küzdelmek után érdemesíti erre a török megszállás alatt szenvedő Várad

városát. Erre utal a felszabadult váradi vár 1692-es kronosztikonja: *AMa DICsó kegy Urának, a háromnak, ki Csupán egy, / S úrnapiján a Váradi Vár kapuját kinyitotta.*

Amint a Szent László templom emléktáblája is mutatja, a váradi keresztények 1692 június 6-án szabadultak fel a török elnyomatás alól. A Szent László-kultusz annyira központi kérdése egész szellemi életünknek, hogy irodalmunk mind-egyik korszakát rekonstruálhatjuk tüzetesebb tárgyalásakor. Magától adódónak tartjuk azt, hogy az első zsolozsmaversek a himnuszok, szekvenciák formaelemeit öltötték magukra. De az már kevésbé megszokott számunkra, hogy a kolosmonostori bencés rendfőnök, Nagyszombati Márton már a 16. század első negyedében ókori metrumokat, distichonokat használ; a humanisták stílusában ír az *Opusculum* szerzője, tógásan ábrázolja Szent Lászlót:

*Mint Traianus ragyogott igaz elméjével, akár az
Ókori vallásban látni a Numa nevét.
Egyre hajolt a lükurgoszi törvények igazára,
Jó bíráknak igaz döntésére hatott...*

Ezt a folyamatot — vagyis a katolikus egyházi költészet humanizálódását — koronázza meg az a *Szent László-zsolozsma*, amely a pannonhalmi Szent Márton Apátság számára készült. Az egy napi zsolozsma ismeretlen írója kitűnően gyakorolja a klasszikus verselést: a vesperást alkaioszi formában, a nocturnust és a laudest szaffói szakaszban írta. Ugyancsak a reneszánsz szellemét tükrözi a zsolozsma újplatonista szelleme, emanációs képvilága:

*Néha néped lehangyod, elragadnak
Könnyű, tisztán felragyogó egekbe
Fényes évek, mik körülötted ízznak
Égi tüzekkel.*

(Ad officium nocturnuum. II. sz.)

Amennyiben csak a zsolozsmák, humanista versek, egyházi énekek — egy szóval a hivatásos irodalom — világára szorítkoznánk a felmérésünk, hiányos képet alkotnánk László király ábrázolásáról. Az ő alakja talán még István és Mátyás király alakjánál is szélesebb szellemi közegben élt és él. Hősi személye a legmélyebb népi régiókban is élt még a tudatos népiesség előtti időkből. A pálosok egyik névtelen szerzője a 17. század első felében jegyezhetette fel például a helyi mondát, amely a Szent László-legendárium egyik legismertebb mozzanata. A naiv népiesség bájjával hamisítatlan légkörben szólal meg ez az eléggé bárdolatlan népköltészeti termék:

*Megverte Szent László király a rút tatárokat,
Mikor azok kezdének szórni aranyokat.
Hát szent királ buzgósággal azért imádkozik,
Hogy az elszórt arany mind kerkővé változik...*

*(Hymnus de S. Ladislao vernaculus —
Dankó. Vetus hymnarium. 397.l.)*

A hős király így nemcsak történelmi tudatunkban, de tájszemléletünkben is szerepet játszik. Ennek igen sokféle költői vonatkozása van, és természetesen a

táj is része a szent király portréinak, illetve azok hátterének. Egyetlen motívumra szeretnék itt kitérni: a vízfakasztó Szent Lászlóra. Ez a motívum — amely bizonyára kapcsolatos a váradi hóforrásokként feltörő fürdőekkel is — Mózzessel állítja párhuzamba hőszűnt, amint a *Lelki paradicsom* című gyűjtemény barokk himnuszja is tanúsítja: *Mint Moyses a kősziklából, / Vízet adsz, s táplálsz abból / Népedet szép forrásból... (Ó, szentséges László király)*

Ezeknek a naiv népiesség jegyében keletkezett műveknek Tompa és Arany munkásságában lesz majd igazi jelentőségük. Egyelőre azonban a klasszicizáló barokk idejében járunk, amikor a Váradon kegyesrendi pappá szentelt Révai Miklós álmodja újra a Szent László kultuszában fejlődő várost:

*Rendezd újra, zavartalanul növekedve a régi
Díszeidet, gyönyörű Várad, amíg gyarapodsz...
Néz le a fenti egekből, boldogan ér le a földre
Az, ki e tájakon élt isteni Szellemeként:
László, ki Egyházat emelt volt, gondjai által...*

(Elegiarum liber II.5.)

Az egykori váradi rajztanár — aki minden idők legnagyobb magyar nyelvésze volt — több magyar nyelvű „alagyá”-jában is ápolta László király szellemét, így egy ugyancsak Kollonits Lászlónak és egy Tóth Farkasnak ajánlott versben.

Révai Miklós latin és magyar elégiáiban az eddigiéknél sokkalta gyakorlotabb klasszicizáló barokk költőt ismerünk meg, aki Janus Pannonius búcsúversére hivatkozva állítja, hogy csodás módon menekült meg Szent László fejerekléje. Kollonits László püspökké szentelése a tárgya a szóban forgó versnek, de (épp ebből látszik, hogy) a bihari táj legnagyobb védő szellemének László királyt tartja (mindkét változatban), sőt a Tóth Farkasnak ajánlott elégia is azt tanúsítja, hogy a szent király alakját nemigen lehet megkerülni nemcsak valláserkölcsi dolgokban, de történeti tények fejtegetésében sem.

Vörösmarty *Cserhalom* című hőskölteménye a *Zalán futása* tőszomszédságában keletkezett; ezzel kezdődött el középkori történelmünk költői újraértékelése. Valami egészen új szemlélet jellemzi ezt a romantikus eposzt (különösen ha a barokkal egybevetjük): László király — bármennyire is heroizált — lovagi, tehát emberi — földi mivoltában kerül a szemünk elé, anélkül, hogy a költő tagadná a szentségét. Előtérben mindenképpen a katona alakja áll, még akkor is, ha életvitele teljes összhangba kerül a mondákból, legendákból ismert szent életével. Mert Vörösmarty 1833-ban írt *Szent László* című epigrammájában elismeri róla, hogy „a haza szentje vala”. *Iliászra* emlékeztető eposzában (ahol Etelke és Heléna párhuzamba kerül) tehát nehéz lélektani hűséggel ábrázolni a szerelmes herceget. Éppen ezért az Etelke és megmentője közötti enyelgés visszafogottsága a legizgalmasabb számunkra. *Hát a győzőnek mi jutalmat szána Etelke? / Nem fog-e Cserhalom neki is szentelni virágot, / Mely hervadjon bár, más szebb kelhet ki porából?*

— ezt kérdi a szépséges lánytól László herceg. Erre a *Cserhalom* lesütött szemű és elpirult szép Helénája, aki Arbóc sírját megkoszorúzta, így szól: *Fejedelem! csak holtaknak kell adni halotti / Tiszteletet s gyászos koszorút a hervatag ágból.*

S mindez igen érzékenyen érintette az ifjú herceg szívét, aki azonban (Toldihoz hasonlóan) inkább katona, mintsem szerelmes lovag volt.

A Szent Lászlót ábrázoló költészetnek a középkor és a barokk után — de talán még azoknál is intenzívebben — a reformkor és a 48-as idők adnak újabb lendületet. Ebben a tekintetben mind Garay, mind Tompa, mind Arany költészete igen gazdag termést szolgáltatnak. A Vörösmarty nyomdokaiban járó Garay 1847-ben két balladát (*Cserhalom*, *Szent László hadjárásai*) szentel a magyar király emlékének. Köztudott, hogy az Arany előtti balladák német mintákhoz igazodnak. Ezt az utat járja a *Hédervári Kont* írója is, továbbfejlesztve Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Czuczor Gergely hősi balladaíró művészetét. Az *Árpádok* című balladafüzérének ilyen polgári-hazafias szellemű darabja az a két Szent Lászlóról szóló költemény is, amely a példás életű király mondáinak és legendáinak félkész elemeit is felhasználja. A *Cserhalom* balladaszerűbb, de a műfaj érzelgős kinővéseit inkább magán viseli, míg a *Szent László hadjárásai* higgadtabb, nagyepikaibb hangulatú nibelungizált (7+6) jambusi sorai miatt is sikeresebbnek mondható. Az *Obsitos* című komikus elbeszélő költeményében már használta volt azt a versformát. Sajnos azonban, a *Szent László* című eposzában egyfajta jambusi tizenegyest használt, amely nemigen illik a fenséges tartalomhoz. Ez a disszonancia eléggé zavarólag hat a vers újraolvasásakor. De nemcsak ez bántja az olvasó ízlését: a magasztos tárgy és a biedermeier intimitás elegye éppoly zavaró, mint a szerző eposz és verses regény közötti állandó ingadozása.

Arany János és Tompa Mihály tudatosítják és tökéletesítik azt a törekvést, amely már régóta élt László királyról szóló népmondáinkban, egyházi énekekben és elnépiesedett legendáinkban. Feltehetőleg a kerlési (cserhalmi) győzelem óta — ahol a 28 éves László herceg legyőzte a besenyő lányrablót — vagy még előbbi időkből éltek már ezek a mondák, hősi énekek szájról szájra szállva és kötetlenül alakulva. Amint említettük: egy helyi verses monda fel is jegyződött a 17. században Szent László pénzével kapcsolatban. Szerzője vagy másolója bizonyára jól ismerte főként az *Érdy-kódex*ben feljegyzett Szent László-legendát, de a nép ajkán élő helyi mondákat is. Ezt a naiv népiességet emelte a tudatos népiesség klasszikus rangjára Arany és Tompa. Arany *Szent László füve* című népmondája a *Rózsa és Ibohya-féle*, a *Toldinál* egy fokkal meseszerűbb népiességét juttatja eszünkbe. A történeti hős itt teljesen mesebeli lényvé válik, a nép képzeletéhez igazodik. Nemcsak az elbeszélés költői kivitelezése, de maga az ötlet is egészen kivételes: egy mindenki számára elérhető (gentiana cruciata néven ismert) gyógyfűvel éreztetni egy népszerű hős általános értékét, mindenki számára hasznos voltát. Ami viszont Arany *Szent László legendáját* illeti, az kétségtelenül a legértékesebb alkotása nemcsak a gyűjteményünknek, de egész Szent László-irodalmunknak. Elbeszélő művészetete külön tanulmányt érdemelne. Ez már a *Toldi szerelmének* módszerére utal: a legenda, a történelem és a népköltészet csodálatos arányérzékkel alkotott ötvözetét nyújtja. A korszerű az írói módszerében, hogy irodalmunk legkálvinistább költője: Arany — akárcsak Thomas Mann — hisz a csodák, legendák lélektani, erkölcsi igazában (persze anélkül, hogy ennek a hitnek a mibenlétét külön hangoztatná, mert hisz az egyben elhatárolná a református írók saját alkotásától). Arany epikai hitelhez ragaszkodó elve nemcsak a történeti hűség, de a népiesség területére is vonatkozatható. Tompa szélesebben értelmezi a népiesség alkotói módszerét. Bizonyára ezért is érződik Tompa *Szent László királyról* című versén (amely a Tordai Hasadékról szól) olyan szűkszavúság és elnagyoltság, ami idegen a népköltészet termékeitől. Ugyanez jellemzi a *Kálmán és Predszlava* című elbeszélő költeményét, csak még annál is szaggatottabb. Viszont az *Ósidőkből* című egészen ki-

emelkedő mind formai, mind tartalmi szempontból. Úgy látszik, beteg és üldözött lelkének leginkább békére lenne szüksége; osztolni tud mások szenvedésében, és szívesen fejteget erkölcsi kérdéseket. Juhász Gyula *A várad püspök lánya* című verse — a Nyugatosok költői gyakorlatára nem túl jellemző módon — népies hangvételű, verselésű, és profán szemléletű is, mert a győztes László herceget csalódott szerelmesként mutatja be az „igricnóta” keretében. Különösen a vers utolsó szakaszából jutottam arra a következtetésre, hogy Juhász Gyula ismerte az 1192-es himnuszt (mert aligha véletlen a „Visszazengi minden század”, vagyis a „Resonat in saecula” szó szerinti megfelelője).

A Szent László-himnusz sorának „visszazengése” így szó szerint is, jelképeesen is igaz; mintha figyelmeztetne bennünket az 1092-es alapítás, az 1192-es kanonizálás és az 1692-es török alóli felszabadulás ünnepi akkordjaira.

Nagyvárad látképe 1598 körül Georg Houfnagel rézkarca
(Bertalan Vilmos fotója)